

Az úgynevezett igeidők elméletéhez.

(Tizedik közlemény.)

Az ú. n. utóidejűség (rákövetkezés) kifejezése a latinban.

98. Hosszúra nyúló tanulmányomban terem sincs rá, de meg a 40—44. czikkekből már elmondottak után nem is szükséges, hogy az ú. n. utóidejűség kifejezését az előzményességéhez hasonló részletességgel tárgyaljam.

Mint már több ízben jeleztem, az *utóidejűség* terminust azért tartom kerülendőnek, mert a viszony téves felfogására vezethet. A latin nyelvet ugyanis éppen az jellemzi, hogy míg a magyar (és a görög) nyelvek a szereplő személy szempontjából jövőnek szoktak jelezni bizonyos történéseket, s a beszélő személy ilyenkor magát a szereplő személy helyzetébe képzele, addig a latin nyelvben ilyenkor nincs átképzés; ellenkezőleg, a beszélő tudatában marad a maga valóságos álláspontjának, s azt a melléktörténet, melyet egy más, főtörténéshez viszonyítva bekövetkezendőnek jelez, nem a szereplő személy álláspontjáról, hanem a magáéről határozza meg, ezért mult főtörténés mellett *multa* vonatkozó alakokat használ (*-turum esset, fuisset*), nem mult főtörténés mellett pedig nem *multa* vonatkozókat (*-turum sit, fuerit*). Az átképzés egy neméről csak olyan esetekben lehet szó, melyekben a *sit* és *fuerit*-es igenév mult idejű verbum regens mellett áll (vö. a 88. cikkben a II. 2. pont végét).

Valamint az előzményesség kifejezésére külön *tóalak*, az ige-től képzett perfectumtő való, úgy a rákövetkezés kifejezésére is külön *tóalakot* fejlesztett és használt a latin nyelv, azonban kizárólag csak activ értelműt.¹⁶¹ Ez az alak a *-turum*-végű

¹⁶¹ A passivum számára csak infinitivust, a supinum accusativusából és *iri* infinitivusból (*amatum iri*), de ennek használatát is *fore ut* körülírással többnyire kikerüli. A gerundiumhoz tartozó melléknévi igevevekről jegyezzük meg, hogy azok rákövetkezést *soha sem* fejezhetnek ki, hanem mindig a teljesítendő (szükséges) történést jelölik, s e szerint mindig önálló használatúak.

igenév, mely akár főnévi eredetű (indeclinabile, l. BRUGMANN, Grundriss, II. 1268. l. STOLZ 192. l.), akár melléknévi, az előtünk ismeretes latinságban mindenesetre mint melléknévi igenév szerepel, s eredetileg minden időbeli jelentéstől egészen függetlenül, mint jellő, a jelzett személy szándékát, valami tettere készülését, arravalóságát, vagy a jelzett dolog tervbenlétét, bekövetkezésének készülését jelenti. *Amaturus* = az a személy, a ki valakit vagy valamit szeretni akar, arra hajlandó, azt tenni szándékozik; *periturus* = az a személy, vagy tárgy, a ki v. a mi elveszésre van szánva; maga *futurus* is = az a személy vagy tárgy, mely létrejönni készül. Eredetileg tehát minden *-turus*-végű igenév időtől független állapotjelző értelmű, éppen úgy, mint a perfectumtő.¹⁶²⁾ A görögben nem a futurum-idő, hanem a μέλλω igével összetett infinitivus felel meg neki. (L. az 59. jegyzetet.)

Azok után, a mit a perfectumtő actióviszonyító funkciójáról mondtunk, akár *a priori* megmondhatjuk, milyen föltétel szükséges ahhoz, hogy ez a *-turus*-végű állapotjelző alak actióviszonyításra alkalmassá váljék. Mint állapotjelző, nem jelenthet egyebet, mint a főtörténes idejével megegyező idejű (vele egyidejű) szándékosságot, arraszántságot, hozzákészülést. Rákövetkezést (utóidejűséget)¹⁶³⁾ csak akkor fejezhet ki, ha a történet és értelme lép benne előtérbe. Ebben a mondatban (Liv. I. 10. 7): ita diis visum est, non inritam conditoris templi vocem esse, qua *laturos* eo spolia posteros *nuncupavit*, a *laturos*

¹⁶²⁾ Gyakori eset a nyelvekben, hogy desideratív értelmű körülírások valóságos futurum-funciójúakká válnak (*I will + inf.* az angolban, εἰλω + mellékmondat az újgörögben). De a latinban a *-turus*-végű alak még a nyelv későbbi periodusaiban sem egyértelmű a futurummal, még copulásan sem, sőt még a copula achronisticus imperfectum alakjával együtt sem. *Dicturus sum* és *dicam* a latinnak sohasem volt azonos jelentésű. Csak két alak van, mely közel jár az igei jelentéshez, *venturum*, és kivált maga a jövő idő jelzésére alkalmazott *futurum* (mint a görögben is ὁ μέλλων χρονος). De mindamellett még *futurum est* és *fiet* sem egészen fedi egymást; l. pl. Cic. de div. II. 8. 21. quoquo enim modo nos gesserimus, *fiet* tamen illud quod *futurum est* = meg fog történni, a minek történnie kell, a mivel vemhesek az állapotok. A román nyelvekből sem a *-turus*-os alakok szorították ki a latin futurumot, hanem más körülírások. Ebben a kapcsolatban is ki akarom tehát emelni, milyen hibás és veszedelmes dolog ezt az igemelléknevet a participium futurumának nevezni. Hiszen még az infinitivusban (*amaturum esse*) sem lehet szó az alak jövő értelméről. Az idői értelem a verbum regens idejétől függ. Lehet mult is, jövő is.

¹⁶³⁾ Nem pedig «beálló» történést, mint a hogyan az actió-alapon álló modernebb grammatikák (még BARTAL régebb kiadásai is) tanították. A jelzett történés nem beálló, hanem bekövetkezendő; azért módosítottam a BARTAL-féle Mondattan 4. kiadásában *bedllő*-ra az addig használt *bedllő* terminust.

igenév kétségkívül nem (a multban) meglévő szándékot, hanem (a multban) még csak bekövetkezendő, elkezdendő történést jelent a mult idejű *nuncupavit* főtörténéshez viszonyítva. Itt actióviszonyítással azt fejezi ki a latin, a mit a magyar átképzeléses jövővel így mondana: «a melylyel kijelentette, hogy utódai zsákmányt *fognak hordani* abba a templomba». Ezt a jelentést az teszi lehetővé, hogy a *laturos* igenév itt nem szándékjelölő állapotjelzőnek, hanem történésjelzőnek értendő.

Tulajdonképpen feladatunk ezek után csak annak megállapítása marad, mikor és milyen összefüggésben használja a latin irodalmi nyelv történésjelzőnek, tehát viszonyítottnak (rákövetkezőt jelölőnek) a *-turus*-végű igenévet?

Felelet: csupán az *oratio obliqua*ban használható alakokban, még pedig első sorban az *esse*-vel összetett alakokban, aztán (kivált a függő kérdésben lévő) *obliquus subjunctivusos* (*sit, esset, fuerit, fuisset*-es alakokban, még pedig a *subjunctivusos* alakokban csak olyankor, ha a *subjunctivus* nem (az *oratio recta*ban is meglévő) *volitívus-conditionalis* értelmű, hanem tisztán csak *obliquus*. Kétségtelennek tartom, hogy a rákövetkezés igeneves kifejezését az *oratio obliqua* tette a latinban szükségessé, olyanformán, mint a hogy a görögben is a *futurum-t*höz tartozó *infinitívus* és *optatívus* alakokat a szereplő személy szempontjából való jövődőség kifejezése hozta létre. *Oratio obliqua*ba tartozó ilyen *infinitívus* vagy *subjunctívus* alakokban ez a történésjelző értelem a rendes; a példáknak csak kisebb része érthető az eredeti állapotjelző (szándékot, arravalóságot) kifejező értelemben is. Más szóval: az eféle *or. obliqua*béli alakoknak a megfelelő *oratio recta*ban rendszeren *futurum* szokott megfelelni, és csak ritkán mondhatunk az *oratio recta*ban is *-turus*-os igemelléknévvvel körülírt alakot. És fordítva: az *or. recta*béli *futurum*okat másképpen, mint éppen az igenévvvel körülírt alakkal, nem is lehet *oratio obliqua*ban kifejezni. *Infinitívusos* és *függő kérdésbéli subjunctívusos* példák szükségtelenek; elégnek tartom a mondottak megvilágítására ezeket a mellékmondatos példákat. Cic. Sest. 43. §: *cui erat dubium quin ille sanguis tribunicius consules ultores esset habiturus*. (*Or. recta: habebit? habiturus est?*) Caes. B. G. I. 3. 6. *Perfacile esse probat conata perficere, propterea quod ipse suae civitatis imperium obtenturus esset* (*or. recta: quoniam ego obtinebo*).

Minden más összefüggésben az igeneves formáknak kivált *indicatívusai*, de nem *obliquus subjunctívusai* is a latin irodalmi nyelvben nem rákövetkezőt jelentenek, hanem állapotjelzők, s e szerint nem viszonyított, hanem önálló használatúak. Nem

idő értelmük van, hanem inkább modalis, mint a görögben a μέλλω-s szerkezeteknek. Innen van, hogy feltételes szerkezetek főmondataiban az *eram, fui* indicatívusokkal összetett alakok is gyakran találhatóak a pusztá szándéknál maradt történések jelölésére, pl. Liv. I. 7. 5. *si agendo armentum in speluncam compulsisset, ipsa vestigia dominum eo deductura erant.* Ha ilyen mondatok oratio obliquába kerülnek, a *fuisse* copulával kapcsolt igenév hasonló jelentőségű: *dixit vestigia . . . eo deductura fuisse*, s ilyenkor a *deductura fuisse* kifejezés előzményes a *dixit* főigéhez viszonyítva.

Az említett eseteket kivéve mennyire nem szabad az igenév funkcióját viszonyítottnak, vagy éppen időbelinek felfogni, legjobban mutatják ehhez az utoljára említetthez hasonló, de oratio rectás példák, melyekben a copula maga viszonyított használatú, s az egész körülírás nem rákövetkezést, hanem ellenkezőleg, előzményességet jelöl. Pl. Liv. XLV. 27. *columnas, quibus imposituri statuas regis fuerant, suis statuis victor destinavit.* Ebben a szerkezetben az *imposituri fuerant* körülírt alak kétségkívül előzményességet fejez ki a *destinavit* főtörténéshez viszonyítva, magát az *imposituri* igenévet nincs is mihez viszonyítani: a hajlandóságot, szándékot jelentő, inkább modalis értelme van. (Fordítható is így: «a talapzatokat, melyekre a király szobrát rakták volna rá . . .») Kétségtelenül mutatja a *-turus*-végű igenév szándékjelző, önálló értelmét a copula futurumával való kapcsolata is, mely kivált Catonál igen gyakori, l. pl. r. r. 30. *ubi sementem facturus eris*, 40. *quem ramum insiturus eris* stb., de CICERONÁL is előfordul, de inv. 1, 16. *ea quæ dicturi erimus* stb., l. több példát DRÄGERNÉL I³. 291. l. Ugyanis, ha az igenévből jövődséget éreztek volna ki az írók, nem jelölték volna meg azt még egyszer a copulával.

Köztudomás szerint a *futurum esse* és a *futurum esset* alakpárok helyett állandóan található a latin irodalom minden szakában egészen azonos jelentéssel *fore* és *foret* is. *Foret*-ről azonban tudnivaló, hogy a későbbi latin stilisztáknál (de már az aranykorban is) *esset* helyett is előfordul, a nélkül, hogy használatára a változatosságon kívül egyéb ok volna. NEPOSNÁL, SENECÁNÁL, LIVIUSNÁL, TACTUSNÁL különösen gyakori ez a használat, sőt a három elsónél a *-turus* igenév maga is előfordul *foret*-tal összekapcsolva.

A *-turus*-végű melléknévi igenév történésének külön actio-qualitása nincsen; az illető történés actio-qualitása az illető igetőétől függ. Lehet *cursiv-durativ-iteratív* is (*amaturus, rogaturus*), momentán is (*terminativ, capturus, rupturus, haesurus*, vágy *perfectiv, descripturus, addicturus*).

99. A 98. fejezetben láttuk, hogy a *-turus*-végű igemellék-

név még ott is, a hol előfordul, csak ritkán — csupán oratio obliquában — fogható fel viszonyítottnak, azaz rákövetkező történést jelölnek.

Hozzá kell mármost még tennünk, hogy korántsem mindenütt találjuk az alakot, a hol a valóságban valamely melléktörténes egy másik történéshöz képest az «utóidejűség» viszonyában áll.

Nem szokásos nevezetesen a rákövetkezésnek külön kifejezése célhatózó mellékmondatokban, melyekről pedig annak idején (a 88. pont végén) kifejtettem, hogy oratio obliquás természetűek. Ilyen összefüggésben tudvalévőleg megelégszik a latin nyelv az imperfecta actio subiunctivusának alakjaival, kivált momentán értelmű igetöveknél. A finalis subiunctivus, mint tudjuk, az obliquusnál nyomósabb értelmű, s a történéshöz a szereplő személy szempontjából való jövődőségét önként érthetővé teszi. Vannak esetek, különösen Liviusnál, mikor az oratio obliquás szerkezet melléktörténést kifejező imperfecti subiunctivus alak dupla funkciójú; ilyenkor sincs a rákövetkezés kifejezve egyebbel, mint magával a subiunctivussal, mely ilyenkor nyomósabb értelműnek, nemcsak pusztá obliquusnak, értendő. Liv. III. 4. 2. haud dubium erat, quia cum Aequis alter consul bellum gereret kitételben gereret = gesturus esset, v. consuli bellum gerendum esset. Or. recta: gerat. A mellékmondat ilyenkor (mint a 97. jegyzetben említettem) néha kétértelmű, pl. Cæs. B. G. III. 14. non satis constabat, quid agerent? De néha nem is használhatja a latin a -*urus* igenevet, mert ebből nem a beszélő (gondolkodó) személy szempontjából való rákövetkezést érezné ki, hanem a szereplő személy szempontjából való szándékolást, ez pedig az illető összefüggésnek nem felel meg. Pl. Consules incerti (erant) quatenus Volero exerceret victoriam. Szándéka lett volna Voleronak, hogy mentül jobban kihasználja a győzelmét; a consulok nem Volero rosszakaratában kétkednek, hanem tetteinek bekövetkezésében. Nagyon fontos tudnivaló, hogy ebből az okból nem használhatja a latin a -*urus*-végű igenevet subj. obliquussal föltételes szerkezetek oratio obliquás mellékmondataiban is: a föltétel teljesedéséhez ugyanis a szándék nem elegendő. Azért sohasem találunk efféle szerkezetet: præmium propositum est, si urbem tradituri estis, v. dux præmium proposuisse dicitur, si urbem oppidani tradituri essent, hanem rendszeren az előzményesség kifejezésével: si tradideritis, si tradidissent (l. a 88. cikk II. 2. pontját). Az igenév tehát csak olyan feltételes mellékmondatokban fordulhat elő, melyekben a subiunctivus nem obliquus, hanem conditionalis értelmű, s melyekben maga az igenév önállóan (modalisan) értendő, pl. Sall. Jug. 31, 21. vos... ignoscere paterer, nisi misericordia in

perniciem *casura esset* (ha vesztünkre nem *kellene* válnia, ha arra való nem *volna*, hogy vesztünket okozza). Cic. Cato m. 23, 82. an me censes tantos labores...suscepturum fuisse, si iisdem finibus gloriam, quibus vitam *essem* terminaturus. *Essem* itt sem obliquus, hanem conditionalis subjunctivus, mely or. rectában is így volna (= ha be *kellott volna* fejeznem).

Még az infinitivusos oratio obliquában is gyakran mellőzi a latin a rákövetkezés viszonyának a *-urus*-végű igemelléknévvél való kifejezését, hanem megelégszik az imperfectum infinitivusával. Így jár el nevezetesen olyan igék mellett, melyeknél a hozzájuk tartozó melléktörténés felszólító módúnak értendő, s ha nem infinitivusszal volna kifejezve, kötőszós subjunctivusszal volna alakítandó. Tudvalévöleg a latinban ritka ilyenkor az infinitivusos szerkezet, mert a latin, eltérőleg a görögtől, csakugyan jobban szereti ilyenkor a subjunctivusos mellékmondatot. De mégis előfordul, s nevezetesen pl. *iubet* mellett acc. c. inf. a rendes, s elég gyakran találunk infinitivusos szerkezetet *volo*, *cupio* mellett is (ezek mellett nemcsak nem *-urus*-végű igenevet, hanem egyenesen perfecti infinitivust, l. a 72. pontot), továbbá *impero*, *postulo*, *veto*, *prohibeo*, *permitto*, *opto*, *desidero*, *studeo*, *peto*, *sua-deo*, néha *timeo* és *vereor* és más effélék, különösen még *constituo* mellett. A *-urus*-végű igenév mellőzésének itt is az az egyik oka, a mi fentebb: nem a parancsoló (tíltó, kívánó) személy szempontjából való rákövetkezés volna belőle kiérthető, hanem a szereplő személy szempontjából való szándékolás, már pedig a nyilatkozó személy a végrehajtás szándékával meg nem elégedhetik, s azonkívül gyakran egyáltalában nincs is szó szereplő személyről; másik oka, hogy a nyilatkozó személy kívánásának kifejezésére az imperfectum infinitivusa is elegendő, s a nyelv nem szeret semmit állandóan alkalmazni, a mi felesleges.¹⁶⁴⁾ A mit a görögre nézve a 43. cikkben kifejtettünk, általánosságban a latinra nézve is ugyanazt lehet mondani a rákövetkezés kifejezéséről: a *-urus*-végű igenév rendszeren csak

¹⁶⁴⁾ Ellenben elég következetesen alkalmazza a *-urus*-végű igeneves infinitivust a latin olyan igék mellett, melyek mellett a melléktörténés mellékmondatban kifejezve nem subjunctivusos, hanem indicativusos volna. Így még néhány olyan verbum regens mellett is, melyekben a jövőre vonatkozó értelem nyilvánvaló, különösen *spero*, *minor* és *iuro*, *polliceor*, *promitto* mellett, mely igéknél a 43. pontban említett görög igék hasonló szerkezetének lélektani oka is szerepelhet. A régibb latinságban előfordul példa arra is, hogy nem jövő vonatkozását ige után is el van hanyagolva a rákövetkezés kifejezése. Plaut. Asin. II. 4, 36. Aibat *reddere* (= *redditurum esse*). Capt. III. 4, 54. Filium... *redimere* (= *redempturum esse*) se ait. Így még *dicit*, *negat*, *credit*, *uratus est*, *autumat* mellett is, több példát l. Holtzénál, Syntaxis, II. 69. l.

olyan főigék mellett használatos, a melyeknek nincs határozottan jövőre vonatkozó értelmük, s a melyek mellett a melléktörténés rákövetkezősége a *-turus* igenév használata nélkül nem volna világosan kiérezhető. Mivel azonban a latin a nyilatkozatévó egyén kívánságának tárgyát jelölő melléktörténést nem szereti infinitivusos szerkezettel, hanem mellékmondatos subjunctivussal kifejezni, s ha néha kifejezi is infinitivussal, nem használhatja ilyenkor a *-turus* igenevet: a rákövetkezés kifejezése a latinban még szűkebb körű, mint a görögben a szereplő személy szempontjából való jövődőség kifejezése, vagy (a $\mu\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omega$ igével alakított infinitivusos szerkezetekben) a rákövetkezés kifejezése.

Az imperfectumtó indicativus alakjainak functiója.

100. Az *imperfectum achronistikus* (u. n. *praesens*) alakjának functiója, éppen azért, mert mint alapalakét, nagyon egyszerűnek tartották a kutatók, még kiváltképpen sok részletes kutatásra, a nyelvi adatok tüzetes gyűjtésére és vizsgálatára szorult. Mivel az anyaggyűjtést magam el nem végezhettem, mindaz, a mit ezen a czímen mondhatok, ez idő szerint a functiók csak kísérletnek tekintendő a mulasztottak pótlására s a functiók helyesebb megállapítására. Az eredmények nagyjából a görög alakokra is érvényesek: de a görög részben (l. a 47. és 48. pontot) még nem láttam czélszerűnek rendszeres kifejtésüket, mert syntaktikai fontosságuk a latin és a magyar nyelvekre nézve nyilvánvalóbb.

Mindenekelőtt magának az *imperfecta actio* functiójának megfelelő értelmezésére van szükség, ¹⁶⁵⁾ még pedig olyanra, mely minden alakkategóriára egyformán ráillik. Ilyennek találok a latin (és görög) nyelvre nézve azt, hogy a perfectummal (és az aoristossal) szemben fejlődőben vagy még helyesebben: létesülőben gondoltatja el a történést. Functióbeli különbségeket okoz azonban magának az igetörzsöknek, vagy (képzett

¹⁶⁵⁾ Kivált nálunk, hol szokásba jött az *imperfecta actio*t a szerencsétlen «folyó cselekvés» terminussal jelölni. Ellenben szerencsésebb terminust a latin «*imperfecta*»-nál keresve sem lehetne találni az *actio* számára: ez a szó ugyanis csak annyit mond, hogy: «nem perfectum» az alak. (Kevésbbé szerencsés volna a Goszrau-féle [l. i. m. 146. l.] *inflecta* terminus.) Nem értem tehát az *imperfecta* terminussal szemben DELBRÜCK (Syntax II. 15. l.) aggodalmát, s még kevésbbé BLASEÉt, ki DELBRÜCK szavait — részben idézés nélkül (l. BLASE 102. l. DELBRÜCK 311. l.) — nyomtatékosan ismétli. Én, ellenkezőleg, a DELBRÜCK-féle terminust (kürsive Aktionsart) tartom veszedelmesnek, mert ez csakugyan könnyen összezavarható a tartós történéssel: már pedig ez a functió az alakoknak csak egy részére illenék.

alakokban) az imperfectumtőnek az igetörzsökétől függő actióárnyalata.

Amare, captare, adamare, vincere mind egyformán imperfectumok; de cursiv-durativ actiófajtájú csak *amare*; *captare* frequentatív, *adamare* és *vincere* pedig momentán. Közülök a praepositív *adamare* fajta alakokat BRUGMANN és DELBRÜCK példájára perfectiv actióárnyalatúaknak szokás nevezni.¹⁶⁶⁾

Az eddigi kutatásoknak az mármost a hiányosságuk, hogy az egyes imperfectumalakok functiójának megállapításában nem tettek különbséget az imperfectumon belül az igetövek actióárnyalatai között, nem csoportosították ebből a szempontból a nyelvi anyagot, s nem figyelték meg, milyen functiójúak az imperfectum különböző alakkategóriáiban a különböző actiófajtájú imperfectumok. Ennek a hézagnak némi pótlását kísérem meg én, de persze csak annak az elenyészően kis nyelvanyagnak segítségével, a mi a magam gyűjtéséből rendelkezésemre állott, még pedig először az u. n. praesens alakra vonatkozólag.

A következő fejtegetésekben és azok eredményeiben is nagy szerepe lesz annak a megkülönböztetésnek, mely szerint az imperfectum u. n. praesens alakjai vagy általános, vagy alkalmi (actuális) értelemben fordulhatnak elő. Az előbbi terminust nem kell magyaráznom; az utóbbit én alkottam, s értem rajta szemben az általános használattal az alaknak azt a functióját, mikor bizonyos, határozott, konkrét körülményekre vonatkozik. Amabban az értelemben mindenkorra érvényesnek van gondolva a nyilatkozás; emebben csak bizonyos alkalomra vagy alkalmakra. A történéis általános érvényessége lehet tényleges, valóságos, és ez a használat nyugodt beszédben is közönséges; de lehet nem tényleges is, hanem csak annak felfogott és kijelentett. Alig van ugyanis az izgatott kedélynek jellemzőbb beszédbeli nyilvánulása az általánosításhoz, generalisatióhoz (l. a 48. pont elejét is). Hogy különbséget tegyek az általános alakhasználat eme két főfajtája közt, az elsőt általános, a másodikat általánosító használatnak nevezem. — Mennyire fontos a latin syntaxisban az általános alakhasználat felismerése és különtartása, a perfectumra vonatkozó fejtegetéseimben tapasztaltuk. Kiderült ott, hogy az indicativus achronistikus perfectumalakja általános főtörténések mellett latinismus, hogy használata ilyenkor viszonyítottnak ér-

¹⁶⁶⁾ DELBRÜCK az igekötőtlen momentán értelmű törzsököket punctualisoknak nevezi, úgy hogy magában az imperfectumban is szól punctualis törzsökökről, l. fenn a 75. pontot és a 121. jegyzetet. Magam is csak tanulmányom közzétételekor jöttem rá, hogy ez az eljárás nem tanácsos.

tendő (84. pont), s hogy a subjunctivus perfectum alakjainak minősítése or. rectában éppen attól függ, általános használatú-e a fő történi alakja, vagy sem (88. pont I. alatt). Ha mostani eredményeink igazolják a perfectum syntaxisával kapcsolatosan nyert eredményeket, ezek egyúttal amazoknak próbáiul, bizonyítékaiul szolgálhatnak.

101. Ha mármost áttérünk először is a momentán és perfectivált (igekötős) imperfectumalakok funkciójának vizsgálatára, és kutatjuk, milyen körülmények közt fordulhatnak elő a latinban ezek az alakok: a magyar kutatónak abból a nagyon feltűnő jelenségből kell kiindulnia, hogy a magyar perfectivált igetövek időjel nélkül alkalmi és nem átképzeléses értelemben jövő történi szokat jelenteni, vagy pontosabban: egyetlen egy funkciót kivéve, mindig azt jelentenek. Ez az egy funkció a cselekvő első személyű alakokban (egyes és többes számban) és csak igen ritkán a harmadik személyűekben (ha az első személy helyettük és az ő nevükben nyilatkozik, vagy harmadik személyben pl. mint *„alulírótról”* beszél magáról), továbbá szenvedő 3. személyű alakokban lehetséges, olyan nyilatkozatokban, melyek éppen a kinyilatkoztatással meg is valósulnak, tehát fogalmi tartalmuk szerint is első sorban megnyilatkozást jelentenek. Ilyenek kivált a bíraskodó személyiség döntő nyilatkozatai: *„elítélem, felmentem, elmarasztalom, helybenhagyom”*, de aztán más efféle döntő nyilatkozatok is: *„megbocsátok, elismerem, megtagadom”*, s ha nem a konkrét történi eseményen, hanem magán a döntésen a súly, ilyenek is: *„megadom”* (t. i. nem a dolgot, hanem a kérést), *„elfogadom”* (t. i. nem a dolgot, hanem az ajánlatot).¹⁶⁷⁾ A magyar perfectivált igék — legalább eddigi megfigyelésem szerint — minden más esetben, ha alkalmi és nem átképzeléses használatúak, jövő történi eseményt jelentenek. Így áll a dolog a szláv nyelvekben is, sőt, ha jól tudom, a perfectiv terminus is voltaképpen LESKIENNEK a szláv nyelvekre alkotott műszava.¹⁶⁸⁾

¹⁶⁷⁾ Az efféle perfectiv imperfectumok elé az *„ezennel”* határozót mondhatjuk és érthetjük. — Ime, itt ismét egy fontos ok, miért nem tanácsos az imperfectumnak perfectiv v. momentán actiófajtaját punctualisnak nevezni, azaz úgy, mint az aoristosét. A punctualis actio időjel-telen alakja, ha van, csakis futurum értelmű lehet, s ha a görög efféle kitételeket aoristosban mond, (máris-múlt alakban kell az alakokat mondania, l. a 28. pont végén említett alakokat. Az értelmi rokonság nagy, de (l. a 75. pontot) az aoristos actiója mégsem azonos ezekkel az igetőbeli actióárnyalatokkal.

¹⁶⁸⁾ Magyar példák szükségtelenek, különben is szóltam már erről a jelenségről a görög részben (l. a 27. pont végét). Érdekes volna tudni, vajjon tősgyökeres magyar íróink szükségesnek látják-e az igekötős igéket is a *„fogok”* körülírással ellátni, annak jeléül, hogy jövőre értik?

A magyar (és szláv) perfectivált igék tehát annyira momentán értelműek, hogy egy-egy ilyen igében: «*elviszem, megnézem*» a *viszem* és *nézem* igék cursiv-durativ actióárnyalata belőlük ki nem érezhető. Tudvalevőleg a magyarban inversiósan mondjuk az igét, ha a cursiv-durativ actióárnyalatot éreztetni akarjuk: «*viszem el!*». (Ilyenkor a magyarban járatlannak vigyáznia kell arra, hogy ilyen szörend csak emphantikus beszédben van helyén, és hogy az igekötő is hangsúlyos, l. a 10. jegyzetet.)

Hogyan áll mármost a dolog a latinban a perfectivált és momentán igetövek eme futurum-jelentésével? Azok a munkák, melyek a «præsensnek futurum-jelentésével» (— így fejezik ki magukat —) foglalkoznak, rendszeren közölnek egy pár hagyományos példát arra, hogy a jelenség a latinban is megvan (HOLTZE, II. 67. és kk. BLASE, 108. l. §. 9. szerint éppenséggel: «im Altlatein sehr häufig», de a példák közé mindenütt fel vannak véve vegyesen a cursiv-durativ actióárnyalatok is). Az én tapasztalatom a következő. A latin nyelvnek csak irodalmi formáját ismerjük; hogyan beszélt a latin köznép, sajnos, nem tudhatjuk. De az bizonyos, hogy az irodalmi nyelvben már Plautustól kezdve a jövő idejű történést rendszeren jövő idejű alakkal mondja a latin,¹⁶⁹⁾ s hogy elenyésző csekély azon helyek száma, a hol jövő helyett imperfectumot (l. 140. j.) mond;

Sajnos, ez irányban eddig tudtommal senki sem gyűjtött anyagot. Késervesen gondolok itt a Budapestben mindennap hallható efféle mondatokra: «*Fogom azt önnek megmondani!*» e h.: «megmondom» (vö. az 56. jegyzetet is).

¹⁶⁹⁾ Sőt, mint már kifejtettem (l. a 83. pontot II. 2. alatt), mivel a latin az általános gondolatoknak is konkrét formulázására törekedett, a futurum alakot használta gyakran még olyankor is, a hol mi (a mi nyelvünk szerint) az imperfectum-mal való általános formát várnók. Ut sementem feceris, ita metes = ki mint vet, úgy arat. Nemhogy kelletténél ritkábban, hanem gyakrabban használta tehát a futurumot. A futurumnak a magyartól eltérő, pedáns használatára mutatnak továbbá a román nyelvek is. Igaz, hogy a régi futurum-formák kivesztek a késő latin nyelvből: de azért vesztek ki, mert a nyomósabb értelmű körülírt formák (*je parlerai* = j'ai à parler) kiszorították. Ezeket az új formákat azonban még a köznép is elég következetesen használja, és pl. *je pars demain* mellett, kivált az időhatározó nélkül, a *je partirai, io partirò* alakot is mondja. — Ebből a tényből mármost az következik, hogy a latin (és a román) nyelvekben a perfectivált cursiv-durativ actióárnyalatú igék (*congero, ad-amo, ad-hibeo* stb.) nem olyan határozottan momentánok, mint a magyarban, vagy pontosabban: a határvető (termináló) értelmek kívül a történés fejlődésben levése, létesülése is kiérezhető belőlük, sőt hogy még a perfectivált momentán actiófajtájú imperfectumokban is megmarad az imperfectum érteleme. Erre mutat az is, hogy inversio sines a latinban. Végleges ítéletet ebben a kérdésben azonban csak az igetöveknek sok auctornál való tüzetes megvizsgálása után lehetne mondani. Ez pedig külön kutatást és feldolgozást kívánó, nagy munka, melyre én ez idő szerint nem gondolhattam.

s ha mondja, pontosabb kutatás mellett rendszeren ott is kiderül, hogy nem jövő értelemben mondja, hanem vagy átképzelés, vagy általánosítás (generalisatio) a használat lélektani magyarázata. Átvizsgáltam csupán ebből a szempontból Plautus Trinummusát, Terentius Phormióját, az Aeneis I. énekét, Sallustius Catilináját, Cicero négy Catilináriáját, Cæsar Bell. Gallicumának I. könyvét és Livius I. könyvét (persze csak a párbeszédés részek, és azokban is csak a nem-elbeszélők kerülhettek szóba). Az eredmény az, hogy már Plautus is jövő alakkal fejezi ki a jövőt (Trin. 26, 45, 107, 156, 246, 376, 379, 385, 387, 463, 508, 576, 578, 597, 625, 629, 708, 710. stb.), a többi írók pedig éppenséggel. A jövőt kizáró értelmű döntő értelmű imperfectumot azonban legtöbbször csodálatosképpen nem Plautusban, hanem az aránylag legfiatalabb Liviusban találtam (I. 10. 6. dedico; 12. 6. voveo; 24. 5. facio; 16. 7. indico; 26. 8 [és II. 55. 5] provoco; 32, 12 consentio consciscoque; 32, 13. [bellum] indico facioque; 38. 2. recipio; 47, 3. appello; 58, 10. absolvo, libero; II. 12. 14. dimitto te; többes számúakat: I. 38, 2. dedimus; II. 2. 7. fatemur; II. 12. 11. [bellum] indicimus), még pedig, mint látjuk, csupa első személyűt.¹⁷⁰⁾

¹⁷⁰⁾ Találtam még jövő vonatkozású momentán imperfectumot né-mely mellékmondatban is, kivált feltételesben. Trin. 7. dicam, si animum *advortitis*; 156. si ille huc salvus *revenit*, reddam suom sibi; 515. perimus nisi quid *comminiscor*; 675. si istuc *facis*, incendes genus; 713. si *datur*, erit; Phorm. 179. nullus es, nisi aliquod consilium *reperis*; vö. 201., 782. is; Cic. Cat. II. 5. si *permanent*, mementote, Sall. Cat. 58, 9. si *vincimus*, . . . erunt. — Phorm. 719. conveniat (uxor) hanc prius quam hinc *abit*. Plaut. Epid. V. 1. 27. Opperrire dum *cefero* ad te argentum. Rud. III. 6, 41. Manete, dum ego huc *redeo*. Ezek és a BLASENÁL és HOLTZENÁL felsorolt példák az egyedüliek, melyekről eddig tudok. De a latin irodalmi nyelvben ritka az efféle alakhasználat. Ciceronál olyankor találok, ha izgatott a beszéd, s ha az alakok e szerint általánosoknak foghatók fel, pl. Verr. IV. 80. quisnam, per deos immortales, tuebitur Scipionis memoriam, quis monumenta virtutis . . . , si tu ea *relinquis* ac *deseris* (ha te mindig így mellőzgeted és cserben hagyogatod azokat?). Továbbá magában Plautus Trinummusában is ott vannak mellettük a következők: 280. si *percoles*, 299. si *capesses*, 423. quom *veniet* és mások. Ha a feltételes imperfectumok nem általánosan értendőek, akkor a népies alakhasználat nyomait láthatjuk bennük; tán azért maradhattak meg a *si s*, *priusquam*-os és *dum*-os szerkezetekben, mert itt a jövő vonatkozás különben is jelölve van. — A *dum*-os mondatok mult helyzetre nézve is többnyire imperfectumosak még a történetíróknál is; az ilyen imperfectumot «præsens historicumnak» szokás magyarázni, pl. ebben: Plaut. Amph. V. 1. 45. dum hæc *aguntur*, uxorem tuam gementem audivimus. Nem tartom kétségtelennek a magyarázatot, de mostani anyagom alapján nem szólhatok hozzá. Feltételes szerkezet főmondatában eddig egyedüli példám ez (Cic. Verr. IV. 10. 10.): si id, quanti æstimabat, tanti vendidit: *desino* querere, iurene emeris. Itt azonban a magyarban is meglévő döntésselző alakkal van dolgunk: «ezennel abbanhagyom», melyről főnőbb már szóltam. Egészen kivételes ez a példa Pseudo-Cæsarnál (B. C. III. 94. 6.):

Mivel pedig e szerint a latin a jövő történetét jövő alakkal fejezi ki, a momentán imperfectum pedig jövőről a latinban úgy szólván nem használatos, ki kell mondanom, hogy a perfectivált (igekötös) és momentán értelmű latin igék (nem számítva a döntést jelentő fennebb említett első személyű alakokat) alkalmi értelemben egyáltalában nem fordulnak elő a latin irodalmi nyelvben átképzelés nélkül. Magyar emberre nézve nem lehet nehéz ezt a tényt megérteni. Pl. ez a magyar ige «betoppan» (ARANY, Toldi, II. é. n. 6, 2) a magyarban alkalmi értelemben vagy jövőt jelentene (latinul: *intrabit*, ez a functio a latinban elesik), vagy pedig átképzeléses (u. n. *præs. historicum*: «Im azonban kellelten, hivatlan a fiú betoppan...»); ha pedig nem alkalmi, általánosnak kell lennie: «a magyar ember mindenkit szívesen lát, a ki hozzá betoppan»; vagy iterative: «gyakran (néha, olykor) betoppan hozzá egy-egy vendég», vagy (izgatott beszédben) általánosítónak: «ez is (mindig) olyankor toppan be, ha nem várják»; «miért nem toppansz be olyankor, ha szükség van rád?»¹⁷¹⁾

tuemini castra; ego reliquas portas *circumeo* et *præsidia confirmo*. Több példát a futurum értelmű alakra ez idő szerint nem tudok.

¹⁷¹⁾ A latin alakok (eddig nem létező, sajnos, a *Thesaurus*-ban sem található) statisztikájára a fennebb előadott gondolatok pusztá deductio által is érdekes következtetésekkel járnak. E szerint pl. valamely külföldben is momentán színezetű igetőknek perfectivált (igekötös) alakjai, s kivált a második személyek, melyek átképzeléses használatban (mint *præsens historicum*ok vagy hasonlatokban) ritkábban fordulhatnak elő, teszem azt ez: *devincis*, vagy *restinguis*, vagy *eticis*, alkalmi értelemben úgyszólván soha sem fordulhatnak elő a latinságban. (En az átnézett relative csekély, de absolute elég tekintélyes anyagban egyet sem találtam effélé.) Mert vagy futurum szükséges: *devinces*, *evinces*, vagy általánosító a functió. Pl. Cicero ezen indulatos kérdésében (*Tusc. disp. I. 39.*): An tu, cum me in summam expectationem induxeris, *deseris?* a *deseris* ige általánosító használatú (= képes vagy elhagyni vagy: csak úgy derüre-borura elhagyogatsz?), mert különben *deseres* futurumot mondott volna Cicero, s ez esetben az *induxeris* perfecti futurumnak is volna érthető. Hasonlóképpen értendő Plautusnál (*Trin. 118.*) ez a két impft. is: Quin eum *restituis?* quin ad fugem *convigis?* (Érdekes és fejtegetésemet igazoló tény, hogy az efféle általános alakok sententiákon kívül csak izgatott kérdésekben, tagadásokban szoktak előfordulni. Anyaggyűjteményem áttekintésekor ez a tény rögtön szemembe tűnt, és megerősített eredményeim helyességébe vetett hitemben.) — Másik érdekes következtetés például, hogy párbeszédes, vitatkozó előadásban (a hol elbeszélés nem szerepel, s másrészt általános sentenciák is ritkábbak) a momentán imperfectumalakok csak általánosított (generalizáló) functióval fordulhatnak elő, s viszont elbeszélő előadásban csak átképzeléses functióval, azaz mint u. n. *præsens historicum*ok. Általában pedig: a momentán értelmű imperfectumok legfőbb alkalmazása (talán 10:1 arányban) éppen az u. n. *præsens historicum*. Ha ez nem volna, egész könyveket olvashatnánk el a nélkül, hogy egy alakot is találjunk. — Mint a 84. és 85. pontokban lévő fejtegetések próbája, érdekes végül a következő

Mielőtt az alakhasználat rendszeres áttekintésére áttérnék, csak arra a kérdésre akarok még megfelelni, hogyan lehetséges az, hogy perfectiv és momentán értelmű imperfectum általános értelmű legyen? Olyan értelemben természetesen nem lehet általános, mint gyakran a cursiv-durativ actiójú alakok (*amat, videt*), hogy a történéss megszakítás nélkül legyen mindenkorra érvényes, hanem úgy, hogy a momentán történés bármilyen időben, akármikor újra meg újra létesülhetők értendő. Ez utóbbi functió nem mindig azonos azonos az iteratív functióval; iteratívva rendszeresen akkor válik, ha valamely adverbium (*sæpe, interdum, olim, quondam*) megszorítja az általános értelmet; de rokon vele, s innen van, hogy syntaxisa (az előzményes perfectummal való szerkesztés) azonos az iteratív értelmű imperfectumokéval.

A momentán értelmű latin imperfectumok használatának rendszeres áttekintése e szerint a következő (nem számítva a döntésjelző első személyeket):

Előfordulhatnak

I. Alkalmi értelemben: csak átképzéssel, és pedig

A) átképzéssel a multba, mint u. n. *præsens historicumok*, válságos történéseket jelző alakok, elbeszélésben. De 2. személyű alak a latinban igen ritka. Plaut. Capt. III. 1. 27. *Ab eo ab illis, postquam video me sic ludificari. Ter. Phorm. V. 878. Quo magis credas: patruos interea in de egreditur foras; haud multo post...: idem recipit se intro denuo.* Leggyakoribb természetesen a 3. személy. Az u. n. *præsens historicum* a momentán imperfectumoknál a leggyakoribb functió (gyakoribb, mint a cursiv-durativoknál. Verg. Aeneisének II. énekében 10 curs.-dur. 1. személy mellett 33 momentánt találtam). Előfordul nemcsak válságjelző főtörténések jelzésekor (így *cum-additivum* mondatokban is), hanem igazi mellékmondatokban is, kivált *dum*, továbbá *postquam, quando*,

következtetés. Ha a momentán imperfectum alkalmi értelemben (az átképzéses használatot kivéve) nem fordul elő, akkor a hozzátartozó melléktörténést jelölő perfectum csak előzményes (viszonyított) lehet, azaz olyan, a mely magyarrá perfectummal vagy mult idővel nem fordítható. És viszont, a hol a melléktörténést jelölő perfectum önálló functiójú, azaz, a hol magyarrá perfectummal vagy mult idővel fordítható: ott, föltéve, hogy megfigyelésünk helyes, a perfectumhoz tartozó főtörténéss e szerint nem lehet momentán (v. perfectiv) imperfectum. Úgy áll-e a dolog? Nézzük át a 84. pont hatodik kikezdésében a példákat, és csakugyan azt tapasztaljuk, hogy az összes főtörténések cursiv-durativok [*est, scio, mirum (est), scribo, (sublati) sunt, adest, laudo, gratias ago, sum (ornatus), fero, nolo, debent, sunt, opinor*]. Ugyanezt tapasztaljuk a subjunctivi perfectum használatához a 90. pont második kikezdésében felsorolt példákban is [*nescio, veneror, vereor, sum, times, (credo) quaerere, intelligere (dicit), habere (se dixit)*].

ubi, quoniam, és néha *quum* kötőszók után. De ilyenkor kérdéses lehet, nem általános-e a használat? (Vö. a 170. jegyzetet.)

B) átképzeléssel akármilyen, határozatlan időpontba, elbeszélő (nem leíró) költői hasonlatokban. Csak a 3. személy. Verg. Aen. I. 317. ... *qualis... fugā praevertitur* Hebrum; IX. 553. *Ut fera, quæ... furit, seseque incit...*; X. 711. *ac velut aper... tergo decutit* hastas stb. Azonban az effélék kivált rövidebb, prózaibb hasonlatokban általánosaknak is felfoghatók (I. 86. pont II. alatt). Ritkábbak, mint a cursiv-durativ alakok, mert helyettük igen gyakran aoristos-utánzó perfectum áll (I. a 86. pontot, IV. alatt), és mert a hasonlatok rendszeren nem is elbeszélők, hanem leírók.

II. Nem alkalmi értelemben.

A) Általános kitételekben. (A momentán történés akármikor létesülhet.)

a) Sententiákban, közmondásokban; leginkább az egyes sz. 3. személy. Igen gyakori. Ha áttekintjük a 84. és 88. pontokban közölt példákat, melyek mellékmondataiban előzményes ind. vagy subj. perfectum van, úgy találjuk, hogy éppen úgy lehetnek momentánok az imperfectumok, mint cursiv-durativok. Pl. Cic. de republ. I. 44. *si boni represserunt (malos) recreatur* civitas; de fin. V. 41. *cum dispicere cœpimus, tum ea sequi incipimus*, ad quæ nati sumus. (Iteratív értelműek is lehetnek, de ez az értelem a kapcsolattól [kötőszótotól, határozótól] függ; pl. Cic. Sull. 83. *quotiens quisque est in hoc scelere convictus, totiens renovatur* memoria... salutis. Tusc. II. 54. *qui restiterunt, discedunt* sæpe superiores. L. f) pont alatt.)

b) Definitiókban; a 3. személy. Cic. de inv. I. (11.) 15. *Purgatio est, cum factum conceditur, culpa removetur*.

c) Példákban (értekező előadásban). Cic. de inv. I. (34.) 58. *Eadem navigii ratio est; nam navis optime cursum conficit* ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cic. Top. (16.) 61. ... *cum in Aiacis navim... fulmen iniectum est, inflammatur* navis necessario. (L. a 85. pont végét is.)

d) Köztulajdonnak (általánosan ismereteseknek) tekintett adatok közlésében, melyek mindig «*úgy vannak*», melyek «*tudnivalók*».

α) a hivatalos nyelvben fennálló törvény, közsokás rendelkezéseiről, tilalmairól Liv. XXI. 18. 9. *Eo federe, quod cum Hasdrubale ictum est, Saguntini excipiuntur*.

β) u. ott, már nyilvánított véleményről, mely attól kezdve «*úgy van*». Cic. Cat. IV. 7. (Sententia Cæsaris), quæ mortis poenam *removet*, ceterorum suppliciorum omnes acerbitates *am-plectitur*. Liv. XXI. 13. *Urbem vobis... adimit, agros relinquit* (Hannibal).

γ) görög módra, csak költőknél, kivált genealogiákban, de itt-ott máshol is, ismeretes tényekre, adatokra való utalásnál, Verg. Ecl. 8. 45. illum Garamantes *edunt* (= az ő sarjuk). Ilyenek a sokat vitatott Aeneis-helyek is, többi közt ez: (IX. 266) *cratera antiquum, quem dat . . . Dido* (= mely a D. adomány). Vö. Eurip. Med. 954. *κόσμον ὅν ποθ' Ἥλιος . . . δίδωσιν ἐκγόνοισιν οἷς*. Ilyen még: II. 275. *quantum mutatus ab illo Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli* (= az A. fegyverével visszatérő H.-tól; H.-ra nézve ez a helyzet *mindig* jellemző. VIII. 294. Tu (Hercules) *Cresia mactas prodigia* (= te vagy az ő ismeretes leölőjük). III. 709. *Hic genitorem . . . amitto Anchisen. hic me, pater optime, fessum deseris* (ez az az ismeretes hely, melyről az a tudnivaló, hogy itt *veszti el* Aeneas az atyját). (Vö. a 48. pont legvégét; de ott nem emlitem a *τικται*-féle görög használatot. Erre csak azóta hívta fel a figyelmemet BLASE könyve, ki, úgy látszik, viszont LEY értekezésének [Verg. *quæstionum spec. I. De temporum usu stb.* Saarbrücken, 1877] alapján áll.)

δ) irodalmi művek tartalmának ismertetésében, vagy (meglévő) irodalmi művek szerzőiről szólva. Arg. ad Trin. 3. *perdit, vendit, deludit*; Cic. Off. I. 128. *Stoici . . . reprehendunt*; II. 16. *commemoratur ab eo* (Panætio); III. 38. *Gyges inducitur a Platone stb.*

e) Képes (személyesítő) helyleírásokban. Cæs. B. G. I. 1. 2. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen *dividit*. I. 1. 5. *Una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a Rhodano, continetur Garumna, . . . attingit Rhenum*; I. 38. 5. *reliquum spatium mons continet . . . ita ut radices montis ripæ fluminis contingant. Hunc murus cum oppido coniungit stb.*

f) Gyakran ismétlődő, szokásos történetekről szólva, néha adverbiummal (*olim, sæpe, interdum stb.*). Trin. 543. *nemo exstat qui ibi sex menses vixerit: ita cuncti solstitiali morbo decidunt*; 297. *Nil ego istos moror fæceos mores, quibus boni dedecorant se*; Phorm. 264. *Ecce autem similia omnia; omnes congruunt!* Sall. Cat. 29. 3. *Ea potestas per senatum more Romano magistratui maxuma permittitur*; 20. 12. *tabulas . . . toreumata emunt, novæ diruunt*; Cic. Cat. IV. 14. *Iaciuntur voces, quæ perveniunt ad aures meas, stb.* Határozóval: Phorm. 276. *qui sæpe . . . adimunt diviti, aut addunt pauperi*; Cic. Cat. II. 2. *retorquet oculos profecto sæpe ad hanc urbem*; IV. 3. *neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor.*

B) Általánosító (generalizáló) kitételekben.

a) A tagadás már aránylag nyugodt beszédben is emphasissal és általánosítással szokott járni; még inkább az izga-

tott, szónoki előadásban. Phorm. 1044. Immo ut meam iam scias sententiam: neque ego *ignosco* neque *promitto* quicquam neque respondeo prius quam gnatum videro (= egyáltalában nem osztogatok bocsánatot, nem ígéretetek stb.). Cic. Cat. I. 5. nondum *adducor* ut faciam, I. 9. nondum *vulnero*; I. 15. Nihil agis, nihil assequeris, neque tamen conari ac velle *desistis* (t. i. soha, *umquam*); II. 5. quid cogitent, me scire sentiunt, neque *permoventur*; II. 21. qui iam pridem premuntur, qui nunquam *emergunt*, stb.

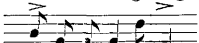
b) De nemesak tagadásban fordulhat elő az általánosítás, hanem még kivált kérdésben, felkiáltásban is, és általában mindenféle szemrehányó, vádoló, gúnyolódó, fenyegető, biztató, tehát izgatott lelkiállapotú nyilatkozatban. Ilyenkor éppen a második személyű alak a leggyakoribb, mely momentán értelmű igéknél sem mint *præsens historicum*, sem mint általános használatú alak nem szokott előfordulni (kivéve a II. A) d) γ) pontban említett ritka — görögös — használatot). Trin. 118. quin eum *restituis*? quin ad frugem *conrigis*? 1006. Sed quis est qui huc in plateam cursuram *incipit*? Verg. Aen. I. 241. quem *das* finem, rex magne, laborum? (= egyáltalában miféle véget adsz?) I. 253. sic nos in sceptrum *reponis*? (ez a módja a visszahelyezésnek?) I. 540. quæ hunc tam barbara morem *permittit* patria? Cic. Verr. I. 20. qui reus pridie iam se condemnatum *putabat*, is, posteaquam defensor eius consul est factus, *absolvitur*? (azt csak úgy «felmentetjük»?). Érdekes példa, melyet már fennebb, a 84. pontban idéztem. A szerkezet, mint a *putabat* alak mutatja (mely általános kitétellemel nem fér meg) úgy indul, mint alkalmi nyilatkozat; de általánosságban végződik az indulat (méltatlankodás) befolyása alatt. Tusc. disp. I. 39. An tu, cum me in summam expectationem induxeris (viszonyított perf.!), *deseris*? (csak úgy derűre-borúra elhagysz?) Tac. Ann. 22. quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi *reddit*? Nem kérdők és tagadók, de szintén indulatos beszédből valók a következő példák, melyekben az általánosítás néha a) inkább alkalmi múlt v. perfectum, néha b) inkább alkalmi jövő helyett látszik állni. Trin. 140. *subigis* maledictis me tuis adeo, ut . . . (vö. 848. quin ego nunc *subigor*). 360. O audaciam! etiam me ultro *accusatum advēnit*! 441. Quanta me cura et sollicitudine *adficit* gnatus! 528. An. Sic hunc decipi! Do. Immo enim vero, Antipho, hic me *decipit*! Cic. Cat. II. 13. ego vehemens ille consul (gúny), qui verbo cives in exilium *evicio*. (= a ki derűre-borúra számkivetem a polgárokat). Verg. Aen. II. 663. Pyrrhus, gnatum ante ora patris, patrem qui *obtruncat* ad aras. II. 665. hoc erat, quod me per tela, per ignes *eripis*. b) Phorm. 806. *Perdis*! (sc. me: a türelmetlenség, aggodalom általánosítása) vö.

856. *enicas!* és más effélék. A magyarban az a jövő helyett való általánosítás nem érezhető ki az igéből, mert alkalmilag is csakúgy mondjuk. («Megiszom a bort» = 1. *bibam* vinum, 2. *bibo* vinum = 1. meg fogom inni ezt a bort, 2. mindig megiszom akármiféle bort.)¹⁷²⁾ Tudtommal nem is vették eddig észre a használat nyitját, nemcsak a magyarok és a németek, hanem, a mi csodálatosabb, a francziák sem. (Pedig a francziában is megvan a külömbségétel.) Egészen más a latinban ez: *non desistis!* (= sohasem hagyod abba, szemrehányás) és ez: *non desistes* (= nem fogod abban hagyni egy adott esetben, higgadtabb beszéd). A latin, ha jövőt ért, éppen azért használ jövő időt, hogy a kitétel általánosnak ne legyen érthető.

A functiók ezen kimutatásából látjuk, hogy az imperfectum alakok közül a momentán actiófajtájúak egészen nyilvánvaló módon időtelen (achronistikus) functiójúak. Bajos volna hát megmondani, melyik illik kevésbé ezekre az alakokra a szokásos terminusok közül, a régi «jelen idő» (præsens) terminus, vagy az újabban, kivált nálunk, szokásba jött «folyó történésszerű» terminus. Alak- és mondattanilag egyaránt helyes neve az alaknak a latinban: a momentán történésszerű imperfectum időjeltelen és időtelen (achronistikus) alakja, vagy röviden: momentán imperfectum (l. a 140. jegyzetet). A magyarban pedig, hol az imperfectumnak sincs jele: momentán (perfektívált képzős vagy képzőtlen) ige.

102. A nem momentán értelmű imperfectumtövek vagy cursiv-durativ, vagy frequentativ actióárnyalatúak. Ez a frequentativ actióárnyalat abban különbözik a momentán töveknél említett iterativ functiótól, hogy emez csak functió, azaz: a kapcsolatnak megfelelően beleérthető az alak értelmébe, a most szóbanlévő actióárnyalat ellenben mindig benne van a frequentativ ige-töben, és sokszor külön jele is van, az u. n. frequentativ (gyakorító) képző. Evvel a képzővel momentán ige-töből is képezhető frequentativ értelmű ige-tő, pl. *cap-ere* — *cap-t-are*, de rendesen mégis cursiv-durativ tövekhez járul, pl. *rogitare*, *pulsare*.

¹⁷²⁾ Hogy a magyarban nem érezhető ki ilyenkor az általánosítás, ezt csak az igére magára, és az írott nyelvre értem. Mert az élő beszédben a higgadt alkalmi nyilatkozatnak egészen más melodiája van, mint az emphantikus általánosítóknak. Erről mindenki meggyőződhetik, ha éppen efféle példát: «megiszom a bort» először abban, aztán ebben az értelemben hangoztat. [Általános értelemben a frázis legmagasabb hangja a név-

előre esik: «megiszom (én) a bort» ; alkalmi értelem-

ben: «megiszom (ezt) a bort» egészen más a melodia.

De ez eddig még teljesen járatlan terület.]

Előfordulhatnak pedig a nem-momentán értelmű imperfectumok mindazon functióval, melyekkel a momentánok.

I. Nevezetesen először átképzeléssel, még pedig

A) a multba, mint u. n. praesens historicumok. De míg a momentán töveknek éppen ez a leggyakoribb functiójuk, addig a nem-momentánoknál más a főfunctió, s mint u. n. praesens historicumok sokkal ritkábbak amazoknál. Vergilius Aeneisének II. énekében 33 momentán első személyű alak mellett csak 10 nem-momentánt találtam [359. *vadimus, tenemus* (iter); 441. *cernimus*; 564. *lustrum*; 655. (in arma) *feror*, (mortemque) *opto*; 696. *cernimus*; 725. *ferimur*; 737. (dum) *sequor*; 753. *sequor, lustrum*, de, mint látjuk, csak nyolcz igetből].

B) határozatlan időpontba, leíró (nem elbeszélő) hasonlatokban. Mivel pedig a hasonlatok nagyobb része leíró, hasonlatokban gyakoribb a nem-momentán imperfectum a momentánnál. L. pl. Aen. I. 149: *saevit vulgus, iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat*, stb.

II. Átképzelés nélkül.

A) Előfordulhatnak az előbbi fejezetben felsorolt általános és általánosító functiókkal: itt csak a statisztikában van különbség, melyet a legtöbb functióra nézve konstataáltam is, de mivel aránylag igen kis anyaggal dolgoztam, az eredményeket véglegesen érvényeseknek nem tekinthetem, s azért nem is közlöm.

B) Nagy különbséget tesz azonban a nem-momentán imperfectum alakok functiójában az, hogy ezek átképzelés nélkül is előfordulhatnak alkalmi értelemben, sőt, hogy leggyakrabban éppen így fordulnak elő.¹⁷³⁾ Míg pl. *aspicio* alkalmi értelemben rendesen u. n. praesens historicum, addig *video* rendesen nem átképzeléses értelmű, hanem a beszéles időpontja is beleértendő a történésébe. Mivel pedig éppen ez utóbbi a rendes functió, azért fogták fel az efféle alakokat szemben a mult (*videbam*) és jövő (*videbo*) alakokkal «jelen»-eknek a grammatikusok. Ebben nyilvánvaló módon nem is hibáztak. A baj ott kezdődött, hogy egy kalap alá foglalták velük a

¹⁷³⁾ Azonban, mint már a 89. pontban említettem, mégsem mindenféle igető mindentéle alakja, mert pl. a nyilatkozást jelentő igetövek egyes és többes számú 2. személyű alakja (*rogas, dicis, nuntias* stb.) alkalmi és nem átképzeléses értelemben nem fordulhat elő, hanem, ha előfordul, vagy átképzeléssel (mint u. n. praes. historicum), vagy általánosítással magyarázandó. Az átképzeléses és az általánosító használat közt gyakran itt is bajos a határvonalat megvonni. De jól tesszük, ha az izgatott beszédben előforduló alakokat inkább általánosítóknak magyarázzuk. E szerint pl. a scenikusoknál előforduló *rogas*? nem így értendő: *még kérdezhetted?* hanem így: *még (egyáltalában) kérdezősködhétel?* (a bosszankodó türelmetlenség általánosítása).

momentán igéket is, és az *aspicio*-fajta alakokat is «jelen»-eknek nevezték. Sőt éppen az *aspicio*-fajtákat magyarázták igazi «jelen»-eknek, a *video*-fajtákat pedig, mintha éppen ezeknél történt volna valami értelmi módosulás, «kitágított jelen»-eknek; úgy okoskodtak: a jelen ugyan voltaképpen csak egyetlen, folyvást változó időpont, de szabadságában áll a beszélőnek, hogy bármilyen hosszú időtartam alatt történő történéseket «jeleneknek» fogjon fel. Erre az okoskodásra semmi szükség, és a most szóbanlévő időjeltelen alak nem egyéb, mint a cursiv-durativ vagy frequentativ imperfectumok időt ki nem fejező (achronistikus) alakja, röviden; cursiv-durativ vagy frequentativ imperfectum, mely csak a jövővel és a multtal szemben jut a «jelen» értelemhez. A magyarban pedig a megfelelő alak neve: tartós vagy gyakorító történésű ige. Időt ez az igető maga csak akkor jelenthet, ha időjel is járul hozzá. A nélkül multról vagy jövőről csak (öntudatlan) átképzéssel használható, de a latinban a jövő felé való átképzés a cursiv-durativ-iterativ imperfectumoknál sem szokásos, hanem jövőről szólva ezeknél is a jövő idejű alak használatos.¹⁷⁴⁾

103. Az imperfectum präteritumának (multjának) használatáról már a perfectum használatával kapcsolatban (l. kül. a 66. és 74—80. pontokat) elmondtam a főtudnivalókat. Két kérdés tüzetesebb megbeszélése van csak hátra: először, mi befolyása van az alak használatára magának az imperfectum-tő actióárnyalatának, és másodsor: lehet-e szó viszonyított használatáról is az alaknak? Az első kérdésre vonatkozó eredményeket átvizsgált anyagom aránylagos csekélysege miatt itt sem tekintem egészen véglegeseknek.¹⁷⁵⁾

Mivel a most szóbanlévő alak határozottan és mindig mult értelmű, elesik az a két functió, mely az achronistikus alak használatát összebonyolítja. Nevezetesen általános értelmű a mult alak sohasem lehet, átképzéses pedig csak határozatlan időpontba, azaz, csak hasonlatokban. (De, mint a 86. pont III. kikezdésében és a 142. jegyzetben előadtam, erre a használatra eddig csak egy-két példa ismeretes.)

Az imperfectum präteritum alakja tehát mindig alkalmi értelmű és mindig mult jelentésű. A *tő* jelölte történést mint a multban fejlődöt, létesülöt képzelteni és gondoltatja el, szemben

¹⁷⁴⁾ Lásd magában a Trinumusban a következő alakokat: 148; *loquar*; 278b. *occultabo*; 346. és 522. *dicam*; 371. *tolerabis*; 391. *opperiar* 514. *edemus*; 585. *patiar*; 600. és 614. *ibo*, stb.

¹⁷⁵⁾ Átvizsgáltam pedig külön a mult alak szempontjából is a 101. pontban említett műveken kívül CICERO negyedik Verrináját, LIVIUS XXI. és TACITUS Annalesének I. könyvét is, hogy a functiókon kívül az alak előfordulásának statisztikájáról is némi tájékozódást szerezzek.

a perfectum-(historicum) mal, melynek használatakor csak maga a tény (történés) érdekli a beszélőt. A perfectumtól mindig punctualis értelmű; az imperfectumében az illető történés actióárnyalata akár képzős az alak, akár képzőtlen, szabadon érvényesül. E szerint elvárható, hogy az imperfectum praeterituma is a tő különböző actióárnyalata szerint különböző functiójú.

I. Lehet pedig a tő először cursiv (durativ) actiófajtájú, még pedig, mint az időtelen alaknál is (l. 169. jegyz.), sok ige-kötős igéé is. A cursive érthető történekeknél az alak functiója nyilvánvaló, kivált olyanoknál, melyek valami történéssel kifejezett testi vagy lelki állapotot jelentenek, pl. *pallebat, frigebat, frondebat, splendebat*, stb.; *putabat, sciebat, sentiebat, nitebatur* stb.; de olyanoknál is, melyek valóságos ténykedést jelentenek, *tacebat, gerebat, ferebat, latebat, osculabatur, parabat, quaerebat* stb. stb.¹⁷⁶⁾ Efféle ige-töveknek természetes actiófajtája tehát éppen első sorban az imperfecta actió kifejezésére volt alkalmas. Ilyen a legtöbb verbum dicendi is, ámbár ezeknek actiófajtája a punctualizálással is megfér.

Az efféle tövű igealakok legigazibb helye, ha állapotjelzők vagy képesen használt történésjelzők, a múltban létezett (már nem is létező) tárgyak, helyzetek, állapotok, sajátságok leírásában volna, csak hogy persze olyan előadásra, mely minden történés (esemény)-sor nélkül csupán csak ilyen leírást tartalmazna, alig van példa az irodalomban (a Verres-től elsikkasztott műemlékekről, melyek leírása például szolgálhatna, szintén elbeszélése közbe ékelve emlékszik meg Cicero, l. pl. Verr. IV. 74. az elsikkasztott Diana-szoborról: *Sagittæ pendebant ab umero; sinistra manu retinebat arcum, dextra ardentem facem praeferebat*); de nyomatékkal emelem ki, a mit rendszeren el szoktak felejtetni a kutatók, hogy mellékmondatokban mind az állapotfélét-, mind a történeztjelző alakok előfordulhatnak nem mult főmondathoz tartozókban is.¹⁷⁷⁾ Valamint a tisztán leíró előadásban, úgy az ilyen mellékmondatos kitételekben is semmi kétség sem lehet az iránt, hogy az imperf. praeteritum alakok önálló használatúak.

¹⁷⁶⁾ Sőt ilyen állapotjelző-féle tövekben sokszor olyan eleven a cursiv értelem, hogy punctualizálásra (perfectumképzésre) egyáltalában nem is alkalmasok, vagy jobban mondva: perfectumalakjokra egyáltalában nem is volt szükség. *Palluit, fricit, fronduit, splenduit* perfectumok olyan értelműek volnának, hogy alig, vagy éppen nem fordulhatnak elő. Vö. a 81. jegyzetet is, a hol azonban a punctualizált jelző helyett perfectivált olvasandó.

¹⁷⁷⁾ Példákat közöltem már a 139. jegyzetben. Ilyen még ez is (Mil. Gl. 1135): *quos me videre evoptabam maxime, unæ exeuntis video iam hinc. Jövö mellett Cic. Cat. I. 25. Ibis... quo te iam pridem ista tua cupiditas... rapiebat.*

Az alakok functiójának helyes felfogását az zavarta meg, hogy sokszor elbeszélésben, események elősorolásában fordulnak elő (milyen syntaktikai összefüggésben? — már előadtam a perfectum præteritumáról szólva). Ilyenkor a válságjelző főesemények perfectum historicummal vagy u. n. præsens historicummal vannak előadva, s úgy gondolták, az imperfectum præteritumai ezekhez vannak viszonyítva, nevezetesen, hogy az egyidejű melléktörténetek elbeszélésére valók. Ezzel a felfogással szemben jegyezzük meg, hogy a cursiv tövek imp. præt alakjai, ha elbeszélő előadásba iktatva fordulnak is elő, sohasem elbeszélők, hanem megállapodást jeleznek az elbeszélte eseménysorban, még pedig gyakran nem csak egy-egy mellékmondatra kiterjedőt, s hogy ilyenkor is alapértelmüknek teljesen megfelelő módon állanak, s más alakokkal nem is helyettesíthetők. Mennyire érezte őket viszonyítottaknak a válságjelző alakokhoz a latin nyelvérzék, eldönthetetlen kérdés, a minthogy az u. n. egyidejűség viszonyának tudatossága általában (az állapotjelző perfectumnál is) bizonytalan. De, ha ilyen elbeszélés közepett előforduló alakokról, kivált, ha csoportosan fordulnak elő, nem tagadhatjuk is egészen a viszonyítás lélektani alapfeltételét,¹⁷⁸⁾ magára az imperf. præt. alakra általában semmi szín alatt sem szabad ráfogni, hogy «mindig viszonyított (relatív) időalak», mert, mint kiemeltem, nem mult főmondatok syntaktikai melléktörténeteit is jelölheti, s ilyenkor egyáltalában nincs is mihez viszonyítani.¹⁷⁹⁾ A viszonyítotttság kérdésében tehát nem

¹⁷⁸⁾ Mint fenn (a 79. pontban) már említettem, egy-egy hosszabb ilyen helyzetfestő, körülményismertető részletben (kivált Sallustiusnál) azt tapasztaljuk, hogy az imperfectumok következetes alkalmazásához a részlet körülményismertető természetének tudatbanmaradása szükséges. Ha az író annyira megkapja az illető helyzet, hogy elfeledkezik főtárgyáról, akkor egy-egy beletartozó körülményt perfectum vagy præsens historicummal ad. Az ilyen alakok azonban sohasem cursiv actióárnyalatú tövekhez tartoznak, s a cursiv imperfectumok, a hol előfordulnak, sohasem elbeszélők, hanem mindig állapot-, helyzet-, körülményfestők, melyek elbeszélés közepett, igaz, a dolog természeténél fogva mellékes történeteket kell, hogy kifejezzenek, de viszonyítottságuk mindamellet nem bizonyítható. A viszonyítás csak a történésjelző plusquamperfectum alakoknál egészen bizonyos.

¹⁷⁹⁾ Találtam az alakot nem mult főmondatokhoz tartozó mellékmondatokon kívül vitázó (nem elbeszélő) előadás főmondataiban is, izgatott kérdésekben. Ter. Eun. 87. Quid *stabas* hic? quor non intro *ibas*? Phorm. 298. Qua ratione inopem (uxorem) potius *ducebat* domum? Cic. Verr. IV. 112. Henna tu simulacrum Cereris tollere *audebas*? Ad. Att. I. 16. Quid vos præsidium a nobis *postulabatis*? an, ne nummi vobis eriperentur, *timebatis*? Efféle alakoknak (és a nem mult főmondatokhoz tartozóknak is) olyan magyarázatát, hogy az impft. præs. alakok magához a szóbanlévő mult időponthoz vannak viszonyítva, a 80. pont fejtegetései után (l. ott HALE elméletét) nem tartom szükségesnek czáfolni. Ezekben a kérdő példákban a beszélő izgatottsága teszi érthetővé az imperfectum-

szabad elfeledni, hogy a cursiv alak nemcsak elbeszélésben szerepel, s hogy elbeszélésben sem elbeszélő, hanem helyzetfestő alak.

nak (természetesen: önálló) használatát, mintha tetsem azt a magyarban így kérdeznék: miért *áldogáltál* itt? miért nem *mentél befelé*? miért *követeltettek*...? Ugyanaz a lélektani ok szerepel itt, a mi még erősebb nyilvánulásában általánosításra vezet. — Ez a használat még egy más kérdés megemlítésére ad alkalmat. KRÜGER óta (Gramm. 446. §. 2. b, idézve DRÄGER 1. kiadásában, I. 255, és a 2. kiadásban I. 280. l.) feltűnt a grammatikusoknak, hogy bizonyos helyeken imperfectumot találnak, a hol ők perfectumot vártak volna, nevezetesen a verbum dicenditövekhez, de másokhoz valót is. Ezt DRÄGER még így magyarázza: «Das Imperfekt wird zuweilen gebraucht wenn der Redende sich in die Zeit dessen, was er selbst erlebt und behauptet hat, zurückversetzt». Ez így nyilvánvaló absurdum, s a HALE-féle elméletre emlékeztet. Ha a beszélő a múltba képzei magát, nem mondhat multat, és ha multat mond, nem képzei magát a múltba. DELBRÜCK (Synt. II. 312. l.) is helyeslőleg idézi DRÄGER szavait, pedig ő maga néhány sorral fellebb (311. l.) helyesebb magyarázatot ad: «ein interessanter Rest des alten Gebrauches (t. i. az elbeszélő funkciónak), wonach das Imperf. angewendet wird, wenn man aus seiner Erinnerung erzählt oder sich an die Erinnerung des Hörenden wendet, liegt vor bei den verbis des Sagens». BLASE (Hist. Gramm. III. 146—7.) csak DELBRÜCKöt idézi a dologra nézve, s helyesen teszi hozzá, hogy ilyenkor ist eine Beziehung (auf das Präteritum, wo ein solches neben dem Verbum des Sagens steht) nicht vorhanden», de megint elrontja az egészet ezzel a hozzátételével: «Der Redende sieht in Erinnerung eine vergangene Zeit vor sich, in welcher die Handlung vor sich geht». Ennek a megjegyzésnek a tartalma ugyanis önként érthető és felesleges volna, ha nem DELBRÜCK módjára (hibásan) értéte volna BLASE. Külömben BLASE ki is terjeszti a használatot, melyet DELBRÜCK RODENBUSCH után a verba sentiendire szorított. Én a következőkép fejeztem volna ki a szóbanlévő jelenséget. «Néha cursiv tövek, kivált verba sentiendihez tartozók, imperfectum praeteritumában használtak, a hol ez az imperfectumhasználat azok előtt, a kik az alakot mindig viszonyítottak értik, feltűnő, mert előleges vagy utólagos helyzetrajzzal nem magyarázható (csak-hogy a DRÄGER és BLASE-féle példákban nagyobbbrészt emilyen az alak, még pedig többnyire mellékmondatokban). A beszélő, vagy elbeszélő fantáziáját ugyanis annyira mozgásba hozta a szóbanlévő történés, hogy nemcsak mint tényt jelezte, hanem fejlődésében, létesülésében». Ehhez a magyarázathoz tehető most már hozzá (ha ugyan jogosult — a mit megítélni nincs elég anyagom) a DELBRÜCK RODENBUSCH-féle lélektani magyarázat: «éppen a szóbanlévő történések azért hozhatták különös mozgásba a beszélő képzeletét, mert tőle átélte, tapasztalt történések. Ilyenek volnának a (kivált főmondatos) *aibas* (*aiebas*), *dicebas*, *negabas*, stb. efféle alakok, továbbá pl. ez a DELBRÜCKtől is idézett alak (Plaut. Merc. 631.): *Promittebas* te os sublinere meo patri (ha ugyan *promittebas* nem iterative értendő)». Azonban én az egész okoskodást sükségtelennek találok, legálább a mi a cursiv töveket illeti; de helytelennek is, mert e szerint a lélektani magyarázat szerint a mémoire-írók, pl. maga Cæsar is, úgyszólván soha sem is szorult volna más elbeszélő alakra, mint éppen a «személyes emléket kifejező imperfectumra». Hiszen majdnem mindig szmélyes emlékezetéből beszél! Már pedig én a Bellum Gallicum egész I. könyvében egyetlen egy cursiv imperfectumot sem találtam, mely a helyzetrajzzal (mint cursiv vagy iteratív értelmű alak) meg ne volna magyarázható.

Mivel a *cursiv imperfectumok* a történést a múltban fejlődően lévőnek, ellenben *perfectum historicumaik* *punctualisnak* vagy *befejezettnek*, késznek jelzik: azokkal ellentétben nyomatékkal (*prægnansan*) a megkezdődött, de csak a kísérletnél maradt múlt történést jelölhetik. *Lenivit* = megnyihíti; *leniebat* = enyhítgeté; *sedavit* = lecsillapítá; *sedabat* = csillapítgatá. Pl. Sall. Jug. 27. 1. *atrocitatem facti leniebant*. Liv. III. 15. 7. *consules sedabant tumultus, sedando interdum movebant*. A *cursiv töveknél* efféle *imperfectumokban* nemcsak a szándék van kifejezve, hanem a kísérlet megtörténe is. Azért efféle *imperfectumokra* nem illik a szokásos «*de conatu*» megnevezés (ámbar fordítani az alakot természetesen az «akarta, kívánta, szándékozott» igével is lehet, mert hiszen a szándék okvetetlenül benne van a kísérletben; csak hogy így aztán *momentanizálni* kell az igetövet: «*le akarták csillapítani*», s a fordítás így nem felel meg teljesen a latin alaknak. Sőt lehet feltételes móddal is visszaadni, de persze így megint más észjárással: «enyhítették, csillapították volna»... de nem sikerült, vagy közbejött valami: ez a fordítás azonban megint nem mondja meg határozottan, hogy meg is kísérelték. Pontosan tehát: «csillapítgatták, v. megpróbálták lecsillapítani»). Külömben az én *statisztikám* szerint ez az értelem igen ritka; egész anyagomban egyet-kettőt ha találtam. (Cæs. B. G. I. 43. 4. *docibat*, Verg. Aen. I. 479. *vendebat*, de mind a kettő nyomaték nélkül is érthető, mint leíró alak.) Gyakoribb a görögben.

Ismétlődő történést minden *cursiv imperfectum* jelenthet, de ez az értelem náluk nem az *imperfectum* alak sajátága, hanem csak a mondatviszony és az egész értelem szerint kivált bizonyos *adverbiumok* mellett (*saepe, crebro, interdum* stb.) beleérthető. Így az előbb említett *sedabant* alakba is. Jegyezzük meg azonban, hogy maga az ismétlődő történést szintén *cursiv durativ*. Tehát pl. *quaerebat* = keresé (egyszer) vagy: keresé (nem: megkeresé) gyakran, ismételve. Maga az előbb említett megkísérlés is érthető egyszer úgy, hogy egy esetben történt a megkísérlés, máskor úgy, hogy többször. A *frequentativ* igetöveknél azonban, még ha *cursiv történéstűek* is, a *frequentativ képző* határozottan jelölheti az ismétlődést: ilyen alak pl. *latitabat, rogabat*; de látni való, hogy a jelentésnek itt semmi köze az *imperfectum* funkciójához.

104. II. A *momentán értelmű tövek imperfectumának* funkcióját külön eddig tudtommal senki sem vizsgálta. Ezt a vizsgáladást voltaképpen meg kellene előznie a latin igetövek, s kivált az igetövel való *perfectiválás* általában való megvizsgálásának a *perfectumtól* és *imperfectumtól* független *actió-árnyalatok szempontjából*. Ez eddig nem történt meg, s én sem

gondolhattam ennek a nagy munkának elvégzésére.¹⁸⁰⁾ Azért az eredmények megállapításában csak olyan (többnyire igekötős) igetövekre voltam tekintettel, melyek másképpen mint momentánoknak nem érthetők. Ilyenek pl. ezek: *devincebat, eveniebat, aspiciēbam, interficiēbat, emittebat, eiiciebam, relinquebat*, stb. stb. Kérdés: mi szükség volt ezekre az alakokra a punctualizált perfectumalakok: *devicisti, evenit, asperxi*, stb. mellett? Miben nyilvánul bennük az imperfectum-értelem? Milyen functiójúak?

A kérdésekre én inductió útján (azaz a 175. jegyzetemben említett irodalmi művekben magukban) kerestem a feleletet; mivel azonban az inductiós eredmény megegyezett a dedukálhatóval, rövidség okáért itt az utóbbi módszer szerint járok el.

1. Cursiv-durativ történés momentanizálható (perfektiválható, t. i. szöösszetétel és szóképzés útján) és punctualizálható (a perfectum alakban). De igazi momentán történés sem szóképzés, sem imperfectiválás útján cursiv-durativvá nem tehető, hanem csak amúgy frequentativvá, emígy iterativvá. A szóképzés (gyakorító képzők) által való módosulást most figyelmen kívül hagyva, konstatáljuk tehát, hogy az imperfectum alakkal fejlődésben, létesülésben lévőnek jelzett momentán történés először is iterativ értelmű lehet.¹⁸¹⁾ Még pedig nem úgy, mint a cursiv-durativ történés, mely szintén érthető iterativnak is, hanem úgy, hogy az iterativ értelem az alak lényeges, jellemző sajátága, és nem szorul sem kötőszóval, sem adverbiummal való nyomósításra.

Azonban, tegyük mindjárt hozzá: a cursiv-durativ alakokhoz mérve a momentán alakok rendkívül ritkán fordulnak elő, s még ezekben a ritkán előforduló momentánnak látszó igekötős alakokban is sokszor lehetséges, hogy az igekötő inversióját nem ismerő latin nyelvben nem a perfektiváló igekötőn, hanem a cursiv igetövön van az értelmi súly: így aztán még jobban megfogy a példák száma. Sőt érdekes volna tudni, hogy egy-egy

¹⁸⁰⁾ Növeli a munka nehézségét, hogy csak az irodalmi művek anyaga alapján volna végezhető, mert az eddigi szótárak, sőt, sajnos, maga a Thesaurus is, alig vannak erre a szempontra tekintettel. Leggyakoribb az a hiba, hogy az alapalakot (az imperfectum u. n. praesensét) a szótárbeli fordított alapalak rendszeren már momentanizálja: *lenio* = lecsendesíttek; *fugio* = megmenekülök; *pello* = elűzök stb. A görögben még inkább megvan ez a baj. Egyik szótárunk szerint pl. (ἀπο)θνήσκω = meghalni és ἀγγω = megfojtani. E szerint egyik kis tanítványom az Ilias III. é. 371. sorát (ἀγγε δέ μιν πολύκεστος [μᾶς]) mely szerint Parist fojtogatta a sisakszj, teljes joggal így fordította: *megfojtotta!*

¹⁸¹⁾ Természetesen itt csak a mult alakról szólok. Ne feledjük (l. a 103. pont elejét), hogy a mult alakban a teljesen időtelen = általános értelemről nem lehet szó, sem pedig (nehány hasonlatbeli alakot nem számítva) átképzeléses használatról.

olyan kétségkívül momentán alak, mint *devincebas, eveniebat*, egyáltalában előfordul-e a latinságban? Sajnos, mivel a dolgot (eddig) önként érthetőnek tekintették, erre semmiféle szótár nem ad felvilágosítást. De bizonyos, hogyha előfordul is, csak (a végül említendő) formális szerepe lehet. A magam kis nyelvi anyaga a következő statisztikát adta a régibb nyelvre nézve. (Az első szám a *cursiv imperfectumok* száma, a második a momentánoké.) *Trinummus*: 11 : 1; *Captivi* 10 : 0; *Miles Glor.* 19 : 2; *Terentius, Andria* 30 : 1; *Eun.* 26 : 2; *Phorm.* 27 : 2. Egész többi anyagomból összesen még 19 momentán iteratív alakot jegyeztem ki; az összes példákat hely szűkében nem közölhetem. Szemelvényül szolgáljanak a következők: *Eun.* 407. *me convivam solum abducebat* (el-eltvit) *sibi*. *Sall. Cat.* 12. 4. *neque vietas quicquam eripiebat*; *Cic. Cat.* III. 13. (jó példa az állapotjelző *mult perfectum*, a *cursiv perfectum* és a momentán-iteratív *imperfectum* különbségére): *Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter sese adspiciebant, ut . . .*; *Livius XXI.* könyvéből: 4. 8. *arma atque equi conspiciebantur* (előtte: *multi saepe conspexerunt*); *ultimus converso proelio excedebat*; 8, 9. *quo acrius pugnabant eo plures vulnerabantur*; 36. 8. *prolapsa (iumenta) unguis (glaciem) perfringebant*. *Tacitus Ann. I.* könyvéből: 1. *dictaturæ ad tempus sumebantur*; 2. *neque provinciæ illum rerum statum abnuebant*; 33. *accedebant muliebres offensiones*; 69. *accendebat hæc Seianus*; 7. *Nam Tiberius cuncta per senatum incipiebat* stb. Mellékmondatokban: *Cæs. B. G. I.* 26, 5. *Ad multam noctem pugnatum est, propterea quod pro vallo carros obiecerant, ac tragulas subiciebant nostrosque vulnerabant*. 48, 5. . . . *quos delegerant, . . . ad eos se equites recipiebant*; *Liviusból*: XXI. 48. 9. (*Hannibal consedit anxius inopia*) *quæ eum maior in dies excipiebat*. *Tacitus Ann. I.* könyvéből: 39. *Luce demum, postquam dux et miles et facta noscebantur, . . . imperat, stb.*

2. Másik lehetséges értelme a momentán tövek *mult imperfectumának* a (nem mindig találóan) úgynevezett *de conatu* értelem, melynek ezeknél a töveknél két, különböző lélektanú csoportját különböztetem meg. a) Jelenthetnek az előbbi, iteratív jelentés alapján, több ízben megkísérelt, de végleg nem teljesített momentán történet. Ez a funciójuk tehát rokon lélektanú a *cursiv tövek* u. n. *de conatu* használatával, csak-hogy ott megkezdett, de be nem fejezett tartós ténykedésről, itt ismételtnek és éppen azért hiába ismételtnek jelzett momentán ténykedésről van szó. Sokszor persze bajos megvonni a határvonalat az iteratív és a *de conatu* használat között; egyik olvasó inkább amannak, másik emennek minősítheti az effélé használatot. Hozzájárul még az a baj, hogy igekötős tövek, ha

maga a tő cursiv, cursiv-fajta de conatu functiójúaknak is tart-
hatók. Ebből az alakok statisztikájára ismét az a tanulság, hogy
inkább kevesebb, mint több példát szabad idetartozónak minő-
síteni. Én egész anyagomból olyan keveset jegyeztem fel, hogy
mind közölhetem (azonban mégis többet, mint cursiv-durativot).
Trin. 1100 (a porral fedett Callicles magyarázata, kit megzavar-
tak a kínos kiásásában): Thesaurum *effodiebam* intus dotem
(filiae tuæ . . .), a latin észjárás szerint itt *effodiebam* nem =
ástam kifelé, hanem *kiásogattam*. Mi inkább inversióval mon-
danók; Sall. Cat. 59. 6. ea commemorando militum animos
accendebat (vagy iteratív?); Cæs. I. 12. 1. Id (flumen) Helvetii
transibant (egymásután átkelőben voltak; ez cursivnak is ért-
hető); I. 42, 2. (Cæsar) *magnam in spem veniebat* fore, uti . . .
(más ez: Cic. inv. I. 89. si ad illum hereditas *veniebat*, veri
simile est ab illo necatum); Livius XXI. 6. 6. alii totum in
Hispaniam *intendebant* (vagy iteratív?) bellum; 31. 6. Braneus
. . . a minore fratre *pellebatur*; Tac. Ann. I. 75. set, dum veri-
tati consulitur, libertas *carrumpebatur*; 20. quippe (Rufus) anti-
quam duramque militiam *revocabat*; 23. *incendebat* hæc fletu . . .
(vö. fenn a Sall.-f. példát). Mellékmondatban: Cæs. B. G. I. 48. 5.
postquam *pellebantur*. b) Van azonban egy más lélektanú de
conatu használat is, még pedig olyan, mely igazán megfelel
ennek az elnevezésnek. Ilyenkor nem meg is kísérelt, hanem
igazán csak szándékoltt ténykedésről van szó; ez a functió tehát
nem az iteratív értelmén alapul. Példák: Cic. Cat. II. 14. (Izga-
tott kérdésben) In exilium *eiiciebam* (eiicere volebam), quem
iam ingressum esse in bellum videbam?; Tac. Ann. I. 8. Livia
in nomen Augustum *adsumebatur* (t. i. Augustus szándéka és
végrendelete szerint); 8. *addebat* (= hozzá akarta adatni a tör-
vényjavaslatához). Cic. Tusc. II. 59. Num tum ingenuisse Epa-
minondam putas, cum una cum sanguine vitam effluere senti-
ret? imperantem enim patriam Lacedæmoniis *relinquebat* (készült
hátrahagyni), quam acceperat servientem. Mellékmondatban:
Cic. de inv. I. 89. Si ad illum hereditas *veniebat* (= ventura
erat) stb., I. f.; Cic. Cat. III. 3. Nam tum, cum ex urbe Catili-
nam *eiiciebam* . . . putabam; III. 16. Quem cum ex urbe *pelle-
bam*, hoc providebam; I. 12. Num dubitas id me imperante
facere, quod iam tua sponte *faciebas* (= facturus eras); Liv.
XXI. 17, 7. Cornelio minus copiarum datum, quia L. Manlius
et ipse . . . in Galliam *mittebatur*; 34. 4. obsidibus, quos *dabant*
(= se daturós esse dicebant) acceptis; 63. 2. (certamina) de
consulatu, qui *abrogabatur*, habuerat. Azt hiszem, itt ugyan-
azzal a használattal van dolgunk a multban, mely a jelen-
ben a futurum következetes használata miatt,
mint fenn konstatáltam, ki nem fejlődött a latin

irodalmi nyelvben: azzal, hogy a momentán tőnek időjel nélkül jövő, mult jellel rákövetkezést jelző vonatkozása lehet, ha az alak általánosan vagy iterative nem érthető. De a multban ez a használat mindenesetre nagyon prægnáns használat. Ritka is, mert, valamint a jövő kifejezésénél a futurum alak korlátozza a használatot, azonképpen itt az u. n. conjugatio periphrastica rákövetkezést jelölő alakjai (*-turus erat*). Hogy mégis előfordul finom stilisztáknál, annak az az oka, hogy először mégsem egészen azonos a szándékot határozottan jelző körülírt alakkal, hanem nyomatékosabb annál (*evicēbam, faciēbas, dabant*); másrészt a hivatalos nyelv játszott közre a használatában (*addebat*); harmadik részt a conj. periphrastica csak activ körülírásra való, passive nem használható (azért az aránylag sok passiv alak: *adsumebatur, mittebatur, abrogabatur*).

Egyik változata ez utoljára tárgyalt igazi de conatu értelemnek a momentán értelmű mult imperfectumok feltételes főmondatban való használata, melyet — már akár latinismus, akár sem — a magyar nyelv is ismer és mai napig használ. «*Megteszi vala, ha közbe nem jő (v. jött volna) valami . . .*». Ezeket a szerkezeteket kivált Tacitus szereti, Ann. I. 35. ferrum a latere diripuit, elatumque *deferēbat* in pectus, ni proximi prensam dextram vi adinuissent (= beledőfi vala, ha vissza nem tartották volna); 65. Cæcina equo delapsus *circumveniebatur*, ni prima legio sese opposuisset. A feltételes mondat átalakításával előfordul ilyen alak Liviusnak ebben a rendkívül sajátos kitételében (XXI. 5. 3.): *quibus oppugnandis* (= si eos oppugnaret) quia haud dubie Romana arma *movebantur*, (Hannibal) in Oleadum prius fines induxit exercitum.¹⁸²⁾

Syntaktikai kapcsolatuk szerint rendszeren a momentán tövek is relative fűzött (jelzői, hely- v. időhatározói, okhatározó v. megengedő) mellékmondatban, vagy magyarázó főmondatban (*nam, enim, quia, quippe, etenim* szócskákkal fűzöttekben, vagy kettőspont után) állanak, ha elbeszélés közepett fordulnak elő (természetesen az ismertetett önálló iteratív vagy de conatu értelemmel). Mivel azonban momentán történésűek, előfordulhatnak ilyen önálló értelemben az elbeszélés válságjelző főese-

¹⁸²⁾ Cursiv tövekkel is lehetséges az alak ilyenféle alkalmazása, de ilyenkor, úgy gondolom, más lélektanú. Ilyenkor ugyanis szerintem egyáltalában nincs is szó de conatu értelemről, hanem a kitétel kihagyásos (brachylogia). Tac. Ann. I. 63. *trudebantur* in paludem . . . ni Cæsar legiones instruxisset. Itt fejlődő, de tényleges, megkezdett történésről van szó; odaértendő: és *bele* is taszították volna őket, ha . . . ; I. 23. quin ipsæ inter se legiones VIII. et XV. ferrum *parabant* (értsd: atque omnes paravissent) ni miles nonanus preces interiecisset. Hogy az indicativus ilyenkor néha nyomaték kedvéért áll a subjunctivus helyett, azt régen felismerték a grammatikusok, de a kitétel lélektanát nem ismerték föl.

ményeinek előadásában is, vegyesen használva perfectum v. præsens historicumokkal és coordinálva velük, de csak ritkán, és mindig iteratív (v. de conatu) értelemmel. Különösen szereti ezt a használatot Tacitus. Ann. I. 8. Livia . . . *adsumebatur* (de con.) . . . *dedit*; 18. Blæsus advenit, *increpabatque* (iter.) *ac retinebat* (megkísérelt történések) singulos; 32. *patefecit*, *obtinuit*, *partiebantur*; 37. *missio maturatur*, *largitio differebatur* in hiberna cuiusque; 68. (hostes) . . . *offunduntur*, *cadebantque*, stb.¹⁸³⁾

3. Tagadhatatlan azonban, hogy a momentám imperfectumok néha olyan összefüggésben is találhatóak, melyben önálló (iteratív vagy de con.) értelmük nem konstátálható. Ilyenkor csakugyan csupán csak az összefüggés magyarázza meg a használatukat, s ezek a (külömben igen ritka) példák az egyedüli tanúbizonyosságai annak, hogy a latin stiliztáknál maga az imperfectum alak, a tö actiófajtájára való tekintet nélkül, a valami főhelyzetet vagy történést előkészítő, motíváló melléktörténések kifejezője kezdett lenni, azaz, mint mondani szoktuk, azon az úton volt, hogy viszonyított használatúvá válják. Ilyen alakok szerepelnek a következő példákban, melyekről azonban meg kell jegyezni, hogy egész anyagom összes példái. Ter. Eun. 114. *Certum non scimus: dicebat . . . scibat . . . Mercator hoc addebat . . . credebant . . . habebam*; Andr. I. 90. *dicebant . . . amabam . . . gaudebam . . . quærebam: comperiebam* nil ad Pamphilum quicquam attinere . . . *putabam* etc. Phorm. 790. *parta diligenter tutatur; nam . . . talenta bina capiebat*; Sall. Cat. 11. 5. (szintén motíváló helyzetrajzban): *hic accedebat, quod Sulla* etc. Cæs. B. G. I. 2. 4. előkészítő helyzetrajzban: *His rebus fiebat, ut minus late vagarentur*; I. 9. 1. *Relinquebatur* una per Sequanos via etc. (Szintén előkészítő helyzetrajz, a következő intézkedéshez: *legatos mittunt*. Ellenben határozottan önálló értelmű az alak Tacitus kk. helyén, Ann. II. 34. *Inter quæ Piso ambitum fori . . . increpare, . . . curiam relinquebat* = el akarta hagyni, el akart távozni); I. 18. 2. *quærit ex eo; . . . reperit esse vera . . . ; reperiebat* etiam in quærendo, quod . . . (vö. II. 15. 3. is: *cum*

¹⁸³⁾ Sőt Tacitusnál cursiv történések alakok is előfordulhatnak elbeszélés főmondataiban perfectum v. præsens historicumokkal vagy infinit. historicusokkal coordinálva. L. pl. Ann. V. 21. *redintegratur* *seditio* et . . . *populabantur*. 31. *quibus Silius moderabatur, mente ambigua fortunam seditionis alienæ speculabantur: inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est*; 35. *hortabantur, et . . . obtulit*; 71. *iuvit, circumire, extollere, firmabat*. Ilyen Liviusnál is pl. ez a helye (XXI. 46. 4.): *consistit utrumque agmen et ad prælium sese expediebant*. Ilyenkor azonban az impf. nem válságjelző, hanem szokás szerint helyzetfestő. Csak a szerkezet pontgyola; de azért ilyenkor is rendszeren okhatározó vagy magyarázó értelmű az imperfectumos főmondat, vagy a vele coordinált alakokkal vagy valami következő válságos eseménycsoporttal szemben.

quæreret, *reperiebat*, és Ter. Andr. I. 90. quærebam: comperiebam); I. 16. 1. (elők. helyzetrajzban) Cum...iter fecisset, *inveniebat* ex captivis, de ez talán iterative is érthető; I. 37. 1. (U. ügy) Hæc eodem tempore Cæsari mandata referebantur et legati ab Hæduis et a Treveris *veniebant*; I. 42. 2. magnamque in spem *veniebat* (ha ugyan *veniebat* itt nem a *venire coepit*, de con. mint Cicerónál, de inv. I. 89: si ad eum hereditas *veniebat*, verisimile est ab illo necatum; vö. Liv. XXI. 39. 4. is: Hannibal caput gentis eius, quia volentes in amicitiam non *veniebant* [= *venire nolebant*?] vi expugnarat). Liviusban nem találtam kétségtelen példát; Cicero átnézett műveiben sem. Tacitus, Ann. I. 35. Atrocissimus veteranorum clamor *oriebatur* (ha ugyan nem iterativ); I. 72. Non tamen ideo *faciebat* fidem civilis animi; I. 73. Falanio *obiciebat* accusator... Rubrio *crimini dabatur*, etc.

Összefoglalólag tehát mint főtudnivalókat, a következőket emelem ki a latin imperfectum præteritumról. Míg a görögben a momentán igetövek alakja mindig szabadon használható elbeszélés válságos eseményeinek előadására is, ha az elbeszélő képzelete megkívánja: addig a latinban a momentán tövű alakok csak igen ritkán fordulnak így elő (perfectum historicummal vagy u. n. præsens historicummal koordinálva). Általában is igen ritkák, sőt bizonyos tövek bizonyos alakjai (*devincebas*, *interficiebas*, stb.) valószínűleg elő sem fordulnak az egész latin-ságban. A mennyiben pedig mégis előfordulnak, a latinban az ő helyük is, mint a cursiv-tövű alakoké, helyzetfestő, az elbeszélte történéseket előlegesen vagy utólagosan, kötőszóval vagy a nélkül motiváló, megvilágító, tovább kiszélező előadásban van, de ilyenkor is legtöbbször felismerhető az alakok önálló (iterativ vagy de conatu) értelme, és igen ritkák az olyan példák, melyekben csupán a viszonyítás magyarázhatja az alak használatát. De, mivel mégis vannak ilyen példák, a momentán tövű alakok viszonyíthatása nem tagadható. A mi azonban a cursivduratív töveket illeti — melyek legalább húszszor olyan gyakoriak, mint a momentán tövűek — ezeknél az alak viszonyított használata egyáltalában nem bizonyítható, ámbár elbeszélés főeseményeinek előadására természetük szerint nem használhatók. Functiójuk megállapításában nem szabad elfeledni, hogy elbeszélésen kívül is előfordulhatnak, egészen magukban, vagy nem mult ígés főmondatokhoz tartozó mellékmondatokban.

105. Az imperfectum tövű futurum alakjáról különböző összefüggésben már minden megjegyeznivalómat előadtam.

Általános használatú sohasem lehet (I. 83. pont II. 2. alatt); efféle kitételekben: «ut sementem feceris, ita *metes*, a latinban éppen az a jellemző, hogy gyakorlatibb módon csak a jövőre szorítva, és többnyire egy képzelt olvasóhoz vagy hall-

gatóhoz fordulva (egyész 2. személy!) fejezi ki azt, a mit a magyar általánosságban így formuláz: «ki mint *vet*, úgy *arat*» (vö. a 169. jegyzetet is). Tanácsnak vagy utasításnak ugyanis gyakorlati értéke csak a jövőre nézve van.

A tképzéletes használatát költői hasonlatban már említettem, de, mint a 142. jegyzetben kifejtettem, a latinban ez a használat is egészen kivételes (eddig csak egy példát tudok rá). Elbeszélésbeli oratio obliquában természetesen sohasem fordulhat elő a latinban, nem úgy, mint a görögben (l. 50. pont *d*) alatt). De elbeszélésbeli oratio rectában sem szokásos, feltűnő ellentétben a francia (és magyar) előadással, melynek ez a használat egyik igen közönséges sajátja (vö. egyelőre a 64. jegyzetet, és pl. DURUY Histoire de France-ából ezt a példát: «Le général Ott... laisse cinq mille prisonniers entre les mains des Français. De cette bataille *sortira* pour le général Lannes le titre de Duc de Montebello»).¹⁸⁴⁾

Marad tehát az alak funkciójául csupán az alkalmi (actuális) használat, s ilyenkor az imperfectumtó actiófajtája szerint vagy cursiv-durativ (frequentativ), vagy momentán tövfi jövő történést jelent: *amabo* = majd szeretem, szeretni fogom; *adamabo* = (majd) megszeretem, meg fogom szeretni. A momentán *adamabo*, *devincam* és a punctuális *adama(ve)ro*, *devicero* közt értelmi különbséget megállapítani nagyon bajos volna, ha ez utóbbi alakot aoristos (nem perfectum)-funkciójának tartjuk; egy okkal több (l. a 67. és 74. pontokat), hogy a latin perfectumtőre nézve nagyon megszorítsuk a DELBRÜCK-féle aoristosfunctiót.¹⁸⁵⁾

A futurum alaknak a reális subjunctivuséval való állítólagos rokon funkciójával nem foglalkozom; megelégszem annak a jelzésével, hogy BLASE egész erre vonatkozó okoskodását (Syntax, III. 112—123) elhibázottnak és fonáknak tartom; az összes példák a szigorúan vett idői functió alapján is kielégítően magyarázhatók.

GYOMLAY GYULA.

¹⁸⁴⁾ Szakasztott párja volna ennek a francia szerkezetnek Livius következő helye a WEISSENBORN-MÜLLER-f. kommentáros kiadásban (XXI. 46, 8): ... auxit pavorem consulis... periculum... intercurso pubescentis filii propulsatum. Hic *erit* iuvenis, penes quem perfecti huiusce belli laus est. W.-M. még három helyet idéz Liviusból (III, 1, 1; VII, 1, 1; XXIV, 43, 8), de ezeken a többi helyeken a szöveg ellentmond az idézetnek, mert mind a három helyen a W.-M.-féle szövegben is *erat* (nem *erit*) alak olvasható, sőt magában a közölt példában is bizonytalan a lectio, és több kéziratnál MADWIG itt is *erat* alakot olvas. (Külömben a többi auctorokból WEISSENBORN-nál még idézett néhány példában is kizárólag csak *erit* ige szerepel, más tő futurumának efféle használatára egyáltalában nincs példa.)

¹⁸⁵⁾ Az anyag azonban tüzetesen még nincs egybegyűjtve és megvizsgálva. Valószínűnek tartom, hogy a perfecti futurum inkább csak momentán, s kivált igekötős igetövekhez fordul elő, és viszont igekötős (momentán) igékhez alighanem ritkább az imperfecti futurum. Sőt kérdés, vajjon *adamabo*-féle alakok egyáltalában előfordulnak-é?